

**ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΕΜΠΤΗ 29 ΜΑΪΟΥ 2008
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΤΕΣΣΕΡΙΣ (4)**

**Διδαγμένο κείμενο
Ἀριστοτέλους, Ἠθικὰ Νικομάχεια Β6, 4-10**

Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῶ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς... Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἔστιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν, πρὸς ἡμᾶς δὲ ὃ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει· τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταῦτὸν πᾶσιν. Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλὰ τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἕξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσω γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται· τοῦτο δὲ μέσον ἔστι κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τω δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτῃς ἕξ μνᾶς προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῶ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῶ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολὺ. Ὅμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.

Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις ὅτι οὐτ' ἀφελεῖν ἔστιν οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ, τῆς δὲ μεσότητος σωζούσης, οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται), ἢ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἔστιν ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστικὴ. Λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν· αὕτη γὰρ ἔστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἐν δὲ τούτοις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον.

A. Από το κείμενο που σας δίνεται να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «**Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων... ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον**».

Μονάδες 10

B. Να απαντήσετε στα παρακάτω:

B1. Πώς προσδιορίζεται στο κείμενο που σας δόθηκε η έννοια της μεσότητας για τα πράγματα και για τον άνθρωπο; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας και με αναφορές σε συγκεκριμένα χωρία.

Μονάδες 15

B2. Πώς συσχετίζονται από τον Αριστοτέλη οι έννοιες: ἐπιστήμη (τέχνη)-ἀρετή-φύσις;

Μονάδες 15

B3. Σε ποια μέρη διέκρινε ο Αριστοτέλης την ψυχή;

Μονάδες 10

B4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: ἀναλογία, ληπτέον, αἰρεῖται, ἄγουσα, προσθεῖναι.

Μονάδες 10

Αδίδακτο κείμενο

Λυσίου, Κατὰ Ἀλκιβιάδου Α 144, 46-47

Ἐγὼ μὲν οὖν ὡς ἐδυνάμην ἄριστα κατηγόρηκα, ἐπίσταμαι δ' ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τῶν ἀκροωμένων θαυμάζουσιν, ὅπως ποθ' οὕτως ἀκριβῶς ἐδυνήθην ἐξευρεῖν τὰ τούτων ἀμαρτήματα, οὗτος δέ μου καταγελαῖ, ὅτι οὐδὲ πολλοστὸν μέρος εἶρηκα τῶν τούτοις ὑπαρχόντων κακῶν. Ὑμεῖς οὖν καὶ τὰ εἰρημένα καὶ τὰ παραλελειμμένα ἀναλογισάμενοι πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ καταψηφίσασθε, ἐνθυμηθέντες ὅτι ἔνοχος μὲν ἐστὶ τῇ γραφῇ, μεγάλη δ' εὐτυχία τὸ τοιούτων

πολιτῶν ἀπαλλαγῆναι τῇ πόλει. Ἀνάγνωθι δ' αὐτοῖς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ὄρκους καὶ τὴν γραφήν.

οὐδὲ πολλοστόν: οὔτε το ελάχιστο

Γ. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του κειμένου.

Μονάδες 20

Γ1.α. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

καταγελᾶ : το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο ευκτικής του ίδιου χρόνου στην ίδια φωνή.

εἶρηκα : το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο οριστικής αορίστου β' στην ίδια φωνή.

ἐξευρεῖν : το απαρέμφατο ενεστώτα στην ίδια φωνή.

καταψηφίσασθε : το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο οριστικής μέλλοντα στην ίδια φωνή.

παραλελειμμένα : το τρίτο ενικό πρόσωπο οριστικής του ίδιου χρόνου στην ίδια φωνή.

Μονάδες 5

Γ1.β. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

τούτων : τη δοτική πληθυντικού του θηλυκού γένους.

ἁμαρτήματα : τη δοτική πληθυντικού.

μᾶλλον : τον θετικό βαθμό.

μεγάλη : την αιτιατική πληθυντικού του υπερθετικού βαθμού στο ίδιο γένος.

πόλει : την κλητική ενικού.

Μονάδες 5

Γ2.α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων:

τῶν ἀκροωμένων, ἐξευρεῖν, τούτων, αὐτοῦ,
ἐνθυμηθέντες, τοιούτων.

Μονάδες 6

Γ2.β. ἐδυνήθην, εἴρηκα: Να γράψετε τις προτάσεις στις οποίες ανήκουν τα παραπάνω ρήματα και να τις αναγνωρίσετε πλήρως συντακτικά (εἶδος, εισαγωγή, εκφορά, λειτουργία).

Μονάδες 4

ΟΔΗΓΙΕΣ (για τους εξεταζόμενους)

1. Στο τετράδιο να γράψετε μόνο τα προκαταρκτικά (ημερομηνία, εξεταζόμενο μάθημα, κατεύθυνση). **Να μην αντιγράψετε** τα θέματα στο τετράδιο.
2. Να γράψετε το ονοματεπώνυμό σας στο πάνω μέρος των φωτοαντιγράφων αμέσως μόλις σας παραδοθούν. **Δεν επιτρέπεται να γράψετε** καμιά άλλη σημείωση. Κατά την αποχώρησή σας να παραδώσετε μαζί με το τετράδιο και τα φωτοαντίγραφα.
3. Να απαντήσετε **στο τετράδιό σας** σε όλα τα θέματα.
4. Να γράψετε τις απαντήσεις σας μόνο με μπλε ή μόνο με μαύρο στυλό.
5. Κάθε απάντηση τεκμηριωμένη είναι αποδεκτή.
6. Διάρκεια εξέτασης: τρεις (3) ώρες μετά τη διανομή των φωτοαντιγράφων.
7. Χρόνος δυνατής αποχώρησης: μετά τη 10.30' πρωινή.

ΚΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ

ΤΕΛΟΣ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΉΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ Β6, 4-10

A. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Έτσι λοιπόν κάθε γνώστης αποφεύγει την υπερβολή και την έλλειψη, ενώ προσπαθεί να πετύχει το μέσον και αυτό επιλέγει, όχι βέβαια το από καθαρά ποσοτική άποψη μέσον αλλά το μέσον σε σχέση με εμάς. Αν λοιπόν κάθε επιστήμη εκπληρώνει σωστά το έργο της, αποβλέποντας στο μέσον και κατευθύνοντας σ' αυτό τις πράξεις της, γι' αυτό (κάποιοι) συνηθίζουν να λένε στο τέλος για τα έργα που είναι σωστά εκπληρωμένα ότι δεν είναι δυνατόν ούτε να (τους) αφαιρέσουμε ούτε να (τους) προσθέσουμε (κάτι) διότι κατά τη γνώμη τους, η υπερβολή και η έλλειψη καταστρέφουν την τελειότητα, ενώ η μεσότητα τη διαφυλάσσει. Και οι ικανοί τεχνίτες, όπως υποστηρίζουμε, εργάζονται έχοντας το βλέμμα τους στραμμένο προς αυτό τότε η αρετή είναι ακριβέστερη και αποτελεσματικότερη από κάθε τέχνη, όπως ακριβώς (είναι) και η φύση, και μπορεί για στόχο της να έχει το μέσο. Εννοώ, βέβαια, την ηθική αρετή. Διότι αυτή σχετίζεται με τα συναισθήματα και τις πράξεις και σε αυτά υπάρχει η υπερβολή και η έλλειψη και το μέσον.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

B1. Στο απόσπασμα αυτό ο Αριστοτέλης προσδιορίζει την έννοια της μεσότητας προκειμένου να υποδείξει με ποιον τρόπο ο άνθρωπος μπορεί να οδηγηθεί στην κατάκτηση της ηθικής αρετής. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι αν διαιρέσουμε ένα συνεχές διαιρετό πράγμα σε δύο μέρη, είναι δυνατόν να πάρουμε δύο ίσα μέρη, ανάλογα βέβαια με τη διαίρεση. Τα κριτήρια αυτής της διαίρεσης μπορεί να είναι αντικειμενικά και σταθερά (κάτ' αυτό τό πράγμα) ή μεταβλητά και υποκειμενικά (πρός ήμᾶς). Στην πρώτη περίπτωση το μέσον είναι ένα και το ίδιο για όλους, είναι μαθηματικό μέσο, ένας απλός αριθμητικός υπολογισμός, αμετάβλητος επομένως και αμετακίνητος για όλους, αφού είναι το μέσον που απέχει ίση απόσταση από τα δύο άκρα της ευθείας. Το μέσον όμως (πρός ήμᾶς) δεν είναι το ίδιο. Κριτήριο και μέτρο στην προκειμένη περίπτωση είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι και, αφού ο καθένας είναι διαφορετικός, το μέσον (πρός ήμᾶς) δεν είναι ένα ούτε το ίδιο για όλους τους ανθρώπους. Είναι υποκειμενικό και μεταβλητό. Περισσότερο συγκεκριμένος γίνεται ο Αριστοτέλης με το παράδειγμα. Αν το δέκα είναι πολλά και το δύο λίγα, τότε το μέσον είναι το έξι. Αυτό βέβαια είναι το αριθμητικό μέσο, το μέσο (κάτ' αυτό τό πράγμα), γιατί υπερέχει από το ένα άκρο όσο υπολείπεται

από το άλλο, σύμφωνα με την αριθμητική. «Οἶον εἰ τὰ δέκα πολλά τὰ δέ δύο ὀλίγα ... κατά τό πρᾶγμα». Το μέσον όμως (πρός ἡμᾶς) δεν πρέπει να το εννοούμε με τον ίδιο τρόπο. Ο τρόπος υπολογισμού του δίνεται με παράδειγμα ή μάλλον με παραδείγματα, σε μια προσπάθεια να οριστεί με σαφήνεια. Αν σ' έναν αθλητή οι δέκα μνες τροφής είναι πολλές, ενώ οι δύο μνες είναι λίγες, τότε στην περίπτωση αυτή ο γυμναστής δεν πρέπει να ορίσει ἕξι μνες, διότι μπορεί η ποσότητα αυτή να είναι περισσότερη ή λιγότερη σε σχέση με αυτή που χρειάζεται ο συγκεκριμένος αθλητής. Η ποσότητα δηλαδή τροφής μεταβάλλεται και διαφοροποιείται ανάλογα με τον αθλητή, τις συνθήκες, τον τόπο, το χρόνο κτλ. «οὐ γάρ εἰ ... ἢ ὀλίγον». Το κριτήριο καθορισμού του μέσου δε μεταβάλλεται μόνο στον αθλητισμό αλλά και στην επιστήμη. Κάθε επιστήμονας, αποφεύγοντας την υπερβολή και την ἔλλειψη, επιζητεί το μέσον και, όταν το βρει, τότε επιλέγει «αἰρεῖται» μετά λόγου και διανοίας. Επιπλέον, κάθε επιστήμη επικεντρώνει ὅλη της την προσπάθεια στο να επιτελεῖ το ἔργο της σωστά, και αυτό το πραγματώνει με τη βοήθεια του μέσου. Γι' αυτό λοιπόν συνηθίζουμε να λέμε ότι δεν μπορούμε από τα τέλεια ἔργα να αφαιρέσουμε ή να προσθέσουμε κάτι χωρίς να τα καταστρέψουμε, γιατί αυτά είναι δημιουργήματα μετά από σκέψη και ισορροπούν τις αντιθέσεις ανάμεσα στην υπερβολή και την ἔλλειψη. Η υπερβολή και η ἔλλειψη αντιμάχεται την τελειότητα. Απεναντίας, η μεσότητα είναι σύμμαχος και προστάτης της τελειότητας, πράγμα που είναι και παραμένει στόχος των καλών τεχνών.

B2. Ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να συσχετίσει την ηθική αρετή με την έννοια της μεσότητας, προβαίνει στη σύγκριση τριών εννοιών, της τέχνης, της αρετής και της φύσης. Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των εννοιών είναι ότι και οι τρεις ἔχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν κάποιες μορφές : η τέχνη μορφοποιεί το υλικό της, η φύση δημιουργεί επίσης μορφές, η αρετή δίνει μορφή στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης μέσα από την παραπάνω σύγκριση καταλήγει ότι η αρετή είναι ανώτερη από την τέχνη, γιατί μορφοποιεί στην ουσία του τον άνθρωπο «ἢ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστίν». Το υλικό στο οποίο επεμβαίνει ο τεχνίτης είναι κάτι το άψυχο, σε αντίθεση με την επέμβαση στο ἦθος του ανθρώπου και τη διάπλασή του. Από την ἄλλη και η φύση είναι ανώτερη από την τέχνη «ὥσπερ καὶ ἡ φύσις», γι' αυτό και η τέχνη μιμείται τη φύση επιδιώκοντας να αποδώσει την τελειότητα που υπάρχει σε αυτήν. Το γεγονός όμως ότι οποιοδήποτε καλλιτεχνικό δημιούργημα είναι εἶδωλο, ἀπείκασμα της τελειότητας που υπάρχει στη φύση, το θέτει σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με το φυσικό. Ἄλλωστε τα ἔργα της τέχνης διακρίνονται από μια στατικότητα και αδυναμία να εξελιχθούν, σε αντίθεση με τα φυσικά δημιουργήματα τα

οποία τείνουν στην τελειότητα μέσα από μια διαδικασία συνεχούς εξέλιξης.

B3. σελ. 152-153 του σχολικού βιβλίου : «η ψυχή του ανθρώπου ... να διακρίνει την ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές».

B4. αναλογία : λόγος, αναλογικός, επίλογος, πρόλογος
ληπτέον : λήψη, λήπτης, κατάληψη, περίληψη
αίρειται : αιρετικός, αίρεση, αυθαίρετος, αρχαιρεσίες
ἄγουσα : αγωγός, παράγωγος, συναγωγή, αγωγίμος
προσθεῖναι : θέση, θέμα, διαθήκη, καταθέτης

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Εγώ λοιπόν, όπως μπορούσα καλύτερα έχω διατυπώσει τις κατηγορίες, γνωρίζω όμως καλά ότι οι άλλοι από τους ακροατές απορούν, πως μπόρεσα τελοσπάντων με τόση ακρίβεια να ανακαλύψω τα σφάλματα αυτών, αυτός από την άλλη με κοροϊδεύει, επειδή δεν έχω αναφέρει/ πει ούτε το ελάχιστο από τα κακά που υπάρχουν σε αυτούς. Εσείς λοιπόν αφού αναλογιστείτε και αυτά που έχουν ειπωθεί και αυτά που έχουν παραλειφθεί, πολύ περισσότερο αυτόν να καταδικάσετε, αφού θυμηθείτε ότι αφενός είναι ένοχος ως προς τη δημόσια καταγγελία, από την άλλη ότι είναι μεγάλη ευτυχία το να απαλλαγούμε από τέτοιου είδους πολίτες για χάρη της πόλης. Διάβασε λοιπόν σε αυτούς τους νόμους και τους όρκους και την έγγραφη δημόσια καταγγελία.

Γ1α. καταγελῶεν
εἶπετε
ἐξευρίσκειν
καταψηφιοῦνται
παραλέλειπται

Γ1β. ταύταις
ἁμαρτήμασι(ν)
μάλα
μεγίστας

πόλι

Γ2α. τῶν ἀκροωμένων : επιθετική μετοχή ως γενική διαιρετική από το οἱ ἄλλοι

ἐξευρεῖν : τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο του ρήματος ἐδυνήθην, ἔχουμε ταυτοπροσωπία με υποκείμενο το εννοούμενο (ἐγώ).

τούτων : γενική υποκειμενική στο ἄμαρτήματα

αὐτοῦ : αντικείμενο στο ρήμα καταψηφίσασθε

ἐνθυμηθέντες : χρονική μετοχή, συνημμένη στο εννοούμενο υποκείμενο του ρήματος καταψηφίσασθε (ὑμεῖς), εκφράζει το προτερόχρονο.

τοιούτων : επιθετικός προσδιορισμός στο πολιτῶν.

Γ2β. « ὅπως ποθ' οὕτως ἀκριβῶς ἐδυνήθην ἐξευρεῖν τὰ τούτων ἄμαρτήματα » : δευτερεύουσα ονοματική πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας καθώς εισάγεται με το επίρρημα ὅπως, εκφέρεται με οριστική (ἐδυνήθην) και δηλώνει το πραγματικό. Λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος θαυμάζουσι.

«ὅτι οὐδέ πολλοστόν μέρος εἶρηκα τῶν τούτοις ὑπαρχόντων κακῶν » : δευτερεύουσα επιρρηματική αιτιολογική πρόταση, εξαρτάται από το ρήμα καταγελαῖ που δηλώνει ψυχικό πάθος, εισάγεται με τον αιτιολογικό σύνδεσμο ὅτι και δηλώνει αντικειμενική αιτιολογία. Εκφέρεται με οριστική και εκφράζει το πραγματικό και λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρήμα καταγελαῖ.